

Nemzetközi kézikönyvek tanulságai a hungarológia korszerű értelmezéséhez

VOIGT VILMOS

Az ismert viccel kezdem: az UNESCO (ENSZ?) pályázatot hirdet: az egyes országok írjanak könyvet az elefántról. A franciák egy elegáns küllemű könyvvel jelentkeznek: *La vie amoureuse chez les éléphants*. A németek egy hatalmas munka első kötetét mutatták be: *Einleitung in die vergleichende Kunde der vierbeinigen Elephanten*. Bd. I. Teil 1. A norvég könyv címe ez volt: *Norge og vi Norrmenn*. Gondolom, a jelenlévők kitalálják a vélhető magyar változatot: *Mi a hungarológia és hogyan kell művelni?*

Érdeemes ezzel kapcsolatban figyelembe venni, hogyan oldanak meg hasonló feladatot másutt. Sőt, érdemes itt, mondjuk nem kínai vagy amerikai, inkább velünk összemérhető kézikönyveket figyelembe venni. Még ezek közül sem mindent, mindenfélét. Például a sok évtizede kiváló cseh-szlovák, majd cseh és szlovák honismeret (*vlastiveda*) kézikönyveit most nem említem, pedig ezektől legalább hatvan éve sokat tanulhattunk volna. (Az első, az önálló szlovák állam által megszerkesztett kézikönyvből is, noha ez Tišo idején jelent meg.) Tudunk ukrán, belorusz kézikönyvekről is. Mégsem ezek követését javasolnám.

Annak érdekében azonban nehéz lenne érvelni, miért ne vegyük figyelembe a kurrens észt és finn kézikönyveket. Az észtek ugyanolyan társadalmi háttérből ugyanolyan társadalmi háttérbe igyekeznek. A finnekkel való hasonlóságunk pozitív módon nyilvánvaló. Csak remélhetjük, hogy egyszer elérünk arra a szintre, ahogy a finnek nemzeti kultúrájukat támogatni és propagálni tudják. Magam is, mások is évtizedek óta emlegetjük azt, hogy kész mintáink lennének kultúránk (vagyis a hungarológia) népszerűsítéséhez, ha végre valakik nem csak kinyilatkoztatnák, hanem meg is néznék: hogyan is csinálják ezt finn rokonaink. Ennek perze csak egyik összetevője a kézikönyvek létrehozása.

Az évtizedek óta kiváló kézikönyveket közzétevő kiadó, az Eesti Entsüklopeediakirjastus 1998-ban adta ki *Eesti rahvakultuur* (Az észt népi kultúra) c. kézikönyvet, 676 lapnyi terjedelemben. A két szerkesztő (Ants Viires és Elle Vunder) vezető észt etnográfusok. Velük együtt ti-

zenhat folklorista-néprajzkutató volt a szerző, köztük egyetlen személy volt egykor külföldre emigrált (voltaképpen észtsországi német) etnológus. Huszonnégy fejezet van a könyvben, ezek nagyjából egyforma (két-három ívnyi) terjedelműek. mindegyik fejezet jó illusztratív anyaggal rendelkezik, néhány lapnyi szakirodalom-jegyzéket is ad. Voltaképpen néprajzi áttekintés e könyv: egyetlen vaskos kötet, észt nyelvű. Három bevezető fejezet után a „munka”, a „környezet”, a „család és a társadalmi élet” részek következnek, végül négy fejezet olvasható „a mai társadalom felé” címmel. Ezekben a társadalmi változások, a munkások kultúrája, a városok mai élete szerepel, illetve a népi kultúra egészére való visszatekintés, az egyik szerkesztő (Viies professzor) tollából.

Ami számunkra a tanulságos: egy-két év alatt létre lehet hozni egy ilyen modern néprajzi kézikönyvet. Nem sokkötetes akadémiai munkát (erre van szükség, de most nem erről beszélek!) hoztak létre, hanem egyetlen, alapos kötetet. Ez észtil, észteknek íródott, még a hivatkozások is ilyenek. El tudom ugyan képzelni, hogy valaha más nyelvre is lefordítják, ám az egész mű mégis az észtek számára készült, otthon. Nincs benne például fejezet az észti emigrációról, és az egykori/mai nemzetiségekről (svédek, németek, oroszok, cigányok, zsidók stb.). Minthogy nincs tárgymutató a könyvben, mindezt *en gros* állítom, de aligha tévedek.

Másfél évszázadnál nagyobb múltra tekinthet vissza a „Finn Irodalmi Társaság” (Suomalaisen Kirjallisuuden Seura), amelyet csak irigyelhetünk. A voltaképpen a Kalevala és a „Finn nyelv nagyszótára” publikálására létrehozott intézmény ma a finn népköltészeti archívumot, a finn irodalmi archívumot jelenti. (A nyelvtudományi, régészeti kutatások más intézményekben folynak, a történettudományi kutatásoknak van önálló társasága, de tudtommal nincs kutatóintézete.) Az utóbbi másfél évtizedben rendkívül dinamikusan átalakult a Finn Irodalmi Társaság kiadványprogramja. Mára a „finnológia” legfontosabb tudományos és tudomány népszerűsítő kiadójává vált. Több ezer publikációja van, évenként 30-40 fontos könyvet jelentet meg. Ezek a hazai és nemzetközi könyvpiacra könnyen hozzáférhetők. Általában finn nyelvűek, újabban azonban több tudományág esetében idegen nyelveken is közölnek. Idén fuzionáltak a Finn Történettudományi Társasággal: ezentúl közösek a kiadványaik.

Két évtizede kezdték el, hogy egy-egy nagy tájegységről monografikus, modern áttekintő műveket adjanak ki. Ezek között korábban megjelent egy Karjala- és egy Inkeri-kötet. 1999-ben adták ki, Markku Löytönen és Laura Kolbe szerkesztésében a *Suomi. Maa, kansa, kulttuurit*

(Finnország. Földje, népe, kultúrái) kötetét, 375 lapon. Ebben rövid tájékoztató után huszonnégy fejezet következik, ezek is gazdagon vannak illusztrálva. A fejezetek végén egyenként van irodalomjegyzék (kevesebb, mint az észt könyvben). Három mutató zárja a könyvet: helynevek, tárgykörök, az említett személyek kereshetők vissza. Az egyes fejezeten belül kiemelt szedéssel betétek is találhatóak: ez a népszerűsítés célját szolgálja. Éppen a könyv sokrétősége miatt nehéz is jellemezni.

Előbb a finn természeti környezetet mutatják be, mégpedig ennek változásait hangsúlyozva. Azután térnek át arra a kérdésre: milyen módon élnek a finnek e környezetben? Külön fejezet(ek) mutatják be, hogyan foglalkozott e kérdéskörrel az eddigi finn tudományosság. Ez után „a finn mítosz” (vagy talán „a mitizált Finnország”) c. fejezet ad imagológiát. Miképp ábrázolták a finneket „Kelet és Nyugat között” – ez a következő fejezet témája. Majd a finn film haza-szemlélete, a finn városok bemutatása következik. Szemmel láthatóan érdekes, válogatott témákra koncentráltak. „A” Nokia, a „szabad” és „vad” Pohjanmaa után külön fejezet írja le Kelet-Finnországot és Savo táját. A mára Helsinkivel egybeépült, ám külön város, Espoo bemutatása következik. Hogyan változtak meg a vidéki társasélet mintái (a nyári táncmelvények használata tükrében), milyen a mai finn társadalomba illeszkedés (a *skin*-ek vizsgálata alapján) – ez a két fejezet is jól jelzi az áttekintés modern felfogását. Csak ez után a könyv záró negyedében kerülnek elő olyan témakörök, mint a finn nyelv a világ nyelvei között, a finnországi svédek, az ortodox vallás Finnországban, a cigányok és más vándorló csoportok, legvégül a zsidóság. A londoni egyetem nyugalmazott professzora, Mead, a záró fejezetben arról ír, mi vonzza a külföldieket Finnországba. (Ez a rész egyébként igen gyenge.)

A majd' negyven szerző zöme egyetemi oktató, történészek, folkloristák, de van köztük városi PR-szakértő és képzőművész is. A heterogénnek tűnő kötet élvezetes olvasmány, tudományos háttérrel is ad. Nem beszél történelemről, politikáról (noha Mannerheim neve ötször, Kekkonen-tízszer is megfordul a kötetben). A kommunisták, a finn polgárháború, a téli háború mintha nem is lett volna. Sibelius és Gallen-Kallela említetik, ám a Nobel-díjas Sillanpää csak úgy kerül elő, mint aki leírta a nyáréji táncokat. Egyszerűen, nem nyögvenyelős ez a kézikönyv.

E körben nincs értelme didaktikus tanulságokat levonni. Ám mégis azzal tudom érzékeltetni a finn könyv érdekességét, ha arra gondolok, hogy nálunk a hasonló hungarológiai kézikönyvben Schmidt Egon írna a madarokról, lenne egy fejezet mondjuk a nazarénusokról, Moldova

György Budapest-képéről, sőt azt is meg lehetne tudni, volt-e örmény származású rektora valamelyik egyetemünknek. És noha a finn kötetben nem szerepel Nurmi, Lasse Virén, Mika Häkkinen és Charme Asserdal (bár lehet, hogy azért nem, mert ökisasszonysága versenyló volt), nálunk azért lehetne sportfejezet is. Vagy pl. „különcök a pesti opera élén” című, legalább egy zenei fejezetbe illesztett betét. Nem hiszem, hogy a tények hiányoznának nálunk, inkább egy szellemes, ötletes, kissé frivol kézikönyv. Vagy a finnekben több lenne az *esprit* ehhez is?

Amit még ennél is jobban irigyelhetünk, az egy kis lexikon: *Finland a cultural encyclopedia*, amelynek Olli Alho főszerkesztésével egy finn és egy angol szerkesztője volt. 1997-ben jelent meg, 352 lapon, 74 szerző működött közre, gyakorlatilag minden szócikket jelzett a szerző. Több mint 300 címszót találunk, legalább 500 (általában jó, de gyakran kicsi) illusztrációval, ezek kis hányada színes. A címszavak Alvar Aalto-tól, az alkoholizmuson és a felnőttnevelésen át a Leningrad Cowboys rock-együttesig és erőművészekig – akik 16 puskát tudnak fogukkal arrébb vinni – terjednek, egészen Hella Wuolijoki írónőhöz, aki voltaképpen észti (Ella Murrik leánynéven), majd Finnországba költözése után üzletasszony és nőmozgalmi vezető volt. Náluk lakott Brecht finnországi emigrációja idején, aki az író *Ison-Heikkilän isäntä ja hänen reikinsä Kalle* c. színdarabját lopta el, és tette világhíressé *Puntila úr és szolgálója Matti* címmel. Wuolijoki a második világháború idején a szovjetekkel való békekötés érdekében tevékenykedett, ezért 1944-ben (hazaárulóként) életfogytig börtönre ítélték. A következő évben szabadult.

A címszavakban ilyen objektivitás jellemzi a könyvet. Előkelő helyet kapnak a finn építészek, tervezők, sportolók, írók, tudósok. Köztük természetesen a finnországi svédek is. Külön címszóban szerepelnek a cigányok, zsidók, oroszok, lappok. A finn ébredési mozgalmakról csakúgy készült címszó, mint a sámánizmusról, a mitológiáról, a *Kalevaláról*. Bemutatják a könyvtárakat, a tudományos társaságokat, a külföldi finneket, ám olvashatunk címszót a fény, az éghajlat, a nemiség (itt az illusztráció egy óvszer-reklám) és a hó témáiról is. A tárgy- és névmutató tanúsága szerint szó van a kötetben T. S. Eliotról, Mezopotámiáról és nincs szó Magyarországról. Bartók Béla és Rózsa Vera neve azonban szerepel.

Szinte az egész művet úgy kellene ellopunk, ahogy Brecht szokta: kiírni az egyes címszavak magyar megfelelőit, megtalálni a szerzőket, akik meg tudják a címszavakat angolul is írni, ezt át kell nézetni, és kb. két év alatt, hasonló terjedelemben meg kell jelentetni a könyvet, előbb angolul, aztán magyarul is. A terjedelem, a nyomdai kivitel is például

szolgálhat. Nagyobb, bőbeszédűbb könyvre nincs most szükség. Persze, itt-ott javíthatnánk is: nálunk jó lenne 1-2 oldalas bibliográfia, mégpedig külön az angol nyelvű, külön a magyar nyelvű műveké. A „hungarológia” címszó nem kell, ennek intézményeit kell viszont felsorolni. A finnek is ezt tették. A könyv ottani viszonylatban is drága. Ám sok ezer példányát a finn kormányzat eljuttatta külképviseletekhez, finn tanszékékre, iskolákba, sőt a finn kultúrpropaganda más kedvezményezettjeihez is. Egyébként ezt is a Finn Irodalmi Társaság adta ki, ez a 684. (!) könyvük.

Gondolom, tárgyévként a 2000. esztendő kínálkozik. Ami a magyar lexikon elkészítésekor a hungarológia korszerű értelmezése szempontjából a legfontosabb, röviden összegezhetjük.

A korszerű hungarológia legyen tevékeny, eredményes. készítsünk például egy hasonló lexikont, utána vitatkozzunk elvekről. A korszerű hungarológia legye sokoldalú. Azzal foglalkozzon, ami érdekli az embereket. Ne legyen a lexikonban 500 magyar író és 300 magyar sportoló. De 10-10 igen, akik csakugyan érdekesek a nagyvilág számára. És legyenek benne Nobel-díjasaink, világhírű karmestereink, külföldi képzőművészeink Vasarelytól Moholy-Nagyig, és Nicholas Schoefferrig. Legyen szó a magyar filmről, Mátyás királyról, Kossuth Lajosról. Kádár Jánosról és Nagy Imréről. (A finn kötet 148. lapján két fénykép látható. Felül a finn polgárháború győztes „fehér generálisának”, Mannerheimnek bevonulása Helsinkibe. Alatta a „vörös generális” Heikki Kaljunen, amint egy temetési menetet vezet. Mindkét kép 1918-ból való.) Ezt a publicisztikai ravaszságot és mégsem olyan tökéletes balanszírozást is megtanulhatjuk. És persze, legyen címszó a bélyegekről, az alkoholizmusról, az iskolákról, és az analfabetizmusról, nemzetiségeinkről, a pusztáról és a délibábról, Rózsa Sándorról és az *Egri csillagokról*. Ha a *Pál utcai fiúkat* ismerik világszerte, ők is legyenek. Ha Theodor Herzl Pesten született, ő is. Ha Rudolf Steiner, aki a bigámia elől menekült el Magyarországról, ő is. Csak mielőbb készüljön el a könyv!

A korszerű hungarológia tízszer sokoldalúbb annál, mint amit mi eddig annak gondoltunk. Persze, azért olyan is, mint az elefánt, amelyet a vakok próbálgatnak végigtapogatni. Ez is, az is van benne. És még mindig jobb, ha sokféle benyomást rögzítünk, és ha nem is olyan szépre, áramvonalasra sikerül az elefánt rajza.

S megint előlről...